

Wykład zaprezentowano na bazie starannie zgromadzonych dokumentów, materiałów oraz literatury przedmiotu. W *Aneksach* zamieszczono wykresy, zestawienia tabelaryczne, diagramy, ilustracje charakteryzujące istotę i skalę współczesnego terroryzmu.

W refleksji uogólniającej można stwierdzić, że prezentowana książka dostarcza: 1. Uporządkowanej wiedzy teoretycznej o współczesnym terroryzmie; 2. Wiedzy o genezie tego zjawiska oraz źródłach je generujących; 3. Ogłędu zjawiska terroryzmu w unifikującym i jednocześnie dywersyfikującym się świecie przemian kulturowo-cywilizacyjnych; 4. Odniesienia systemowego, interdyscyplinarnego terroryzmu jako rzeczywistości kulturowo-cywilizacyjnej; 5. Informacji o skali zainteresowania zjawiskiem, co ukazuje się zarówno w wykładzie, jak i w zestawieniu bibliograficznym.

Andrzej Chodubski

Rafał Ożarowski, *Hezbollah w stosunkach międzynarodowych na Bliskim Wschodzie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2011, ss. 250.

W obrazie współczesnych stosunków międzynarodowych uwagę opinii społeczno-politycznej przykuwają nowe ich podmioty; wśród nich tzw. aktorzy niepaństwowi. Jednym z nich jest Hezbollah („Partia Boga”). Organizacja ta została założona w 1982 r. Funkcjonuje jako dobrze zorganizowany podmiot życia politycznego, zdobywając coraz silniejszą pozycję w środowisku międzynarodowym; jej centrum znajduje się w Libanie. Ukształtowała się na bazie niewielkiej grupy zbrojnej wspieranej przez irańskich fundamentalistów. Obecnie realizuje własną politykę zagraniczną, a zwłaszcza dotyczącą relacji z państwami Bliskiego Wschodu. Organizacja funkcjonuje też jako partia polityczna na libańskiej scenie politycznej. Od 1992 r. bierze udział w wyborach parlamentarnych, od 2005 r. jej przedstawiciele jako ministrowie wchodzi w skład rządu libańskiego, a tym samym współdecydują o kształcie polityki wewnętrznej i zagranicznej Libanu. Organi-

zacja ta jest przedmiotem analizy poznawczej w prezentowanej książce.

Wykład o Hezbollahu podzielono na 5 rozdziałów, zatyłowanych kolejno: 1. Specyfika i geneza Hezbollahu, 2. Strategia Hezbollahu, 3. Hezbollah w geostrategii na Bliskim Wschodzie, 4. Hezbollah w procesach transnarodowych, 5. Perspektywy rozwoju strategii i aktywności Hezbollahu. Prezentację tych zagadnień poprzedza *Wstęp*, w którym określa się istotę Hezbollahu w stosunkach międzynarodowych jako nowego ich podmiotu, założenia metodologiczno-metodyczne, stan badań oraz uwagę ustaleń poznawczych z punktu widzenia badania stosunków międzynarodowych, jaki i praktyki współczesnego ich generowania. Podkreśla się w nim, że współczesne stosunki międzynarodowe charakteryzują się bardzo intensywną dynamiką i szerokim zasięgiem zachodzących w nich przewartościowań. Upadek utrwalonego przez kilka dziesięcioleci systemu dwubiegunowego, w którym państwa bezwzględnie wyznaczały obszary aktywności i kierunki działania poprzez pryzmat rywalizacji dwóch supermocarstw, spowodował narodziny systemu multicytrycznego. Ten multicentryzm często kojarzony z występowaniem kilku podmiotów państwowych – od Stanów Zjednoczonych Ameryki, uznawanych za mocarstwo uniwersalne, poprzez aspirującą do tej roli Chińską Republikę Ludową czy Federację Rosyjską, aż po mocarstwa regionalne, m.in. Francję, Wielką Brytanię, Indie – ma wielorakie oblicza. Okazuje się, że oprócz tradycyjnej rywalizacji międzynarodowej, rozpatrywanej w kategoriach bezpieczeństwa narodowego, czy walki o utrzymanie sfer wpływów istnieją inne, równoległe płaszczyzny relacji, współzależności i konfliktów, które znacznie utrudniają pojmowanie i analizowanie stosunków międzynarodowych. Państwa w XXI w. poza tym, że toczą rywalizację indywidualną, bądź blokową z innymi podmiotami państwowymi, są narażone na wiele zagrożeń ze strony aktorów niepaństwowych, którzy w jeszcze nieodległej rzeczywistości międzynarodowej traktowani byli jako swoisty „dodatek” do państwowych stosunków międzynarodowych (s. 57). Od początku lat 90. staje się nośna rola i znaczenie aktorów niepaństwowych w dwubiegunowych uwarunkowaniach systemowych.

Subpaństwowe i transnarodowe podmioty polityczne przystosowują się skutecznie do decydentów generujących ład międzynarodowy. Mocarstwa nie są w stanie skutecznie przeciwstawić się nowym aktorom stosunków międzynarodowych, jako że ujawniają one oblicze kosmopolityczne oraz w walce posługują się metodami terrorystycznymi.

W prezentowanym studium jako główny cel przyjęto rozpoznanie i analizę aktywności i charakteru podmiotowości Hezbollahu jako uczestnika niepaństwowego, który ma być przykładem współczesnego aktora, potrafiącego sprostać wyzwaniom dynamiki stosunków międzynarodowych i umiejętnie odnaleźć się w kształtowanej przez państwa rzeczywistości międzynarodowej. Zauważa się, że Hezbollah charakteryzuje się cechami charakterystycznymi dla uczestnika transnarodowego; składa się z centrum znajdującego się w Libanie oraz wielu różnych komórek rozproszonych poza tym państwem, które wypełniają dyrektywy pochodzące z centrum. W działaniach tych często wchodzi w konflikt interesów z państwami, w których funkcjonują.

Hipotezą badawczą w prezentowanym studium jest twierdzenie, że Hezbollah stanowi przykład synkretycznego (hybrydowego), niepaństwowego uczestnika stosunków międzynarodowych, łączącego cechy charakterystyczne aktora subpaństwowego i transnarodowego, wykazującego się przy tym aktywnością w skali regionalnej i poza nią. Podkreśla się przy tym że w grupie uczestników niepaństwowych poza narodami, organizacjami międzynarodowymi zmianie ulega tradycyjny podział podmiotów na kategorie subpaństwowe i transnarodowe.

W celu pogłębionej analizy poznawczej postawiono czytelnikowi pytania pomocnicze, m.in.: Jaka jest tożsamość Hezbollahu? Jak kształtowały się i kształtują relacje tej organizacji z Iranem? Czy aktor niepaństwowy posiadający w swojej strukturze skrzydło zbrojne jest w stanie samodzielnie egzystować bez pomocy innych podmiotów państwowych? Jakie możliwości oddziaływania ma aktor niepaństwowy na państwo na przykładzie relacji Hezbollah – Izrael? Czy Hezbollah jest beneficjentem procesów transnarodowych? Czy istnienie Hezbollahu osłabia Liban jako podmiot państwowy? Jak

miejsce zajmuje obecnie Hezbollah w geostrategii na Bliskim Wschodzie?

Z teoretycznego punktu widzenia w rozpoznaniu problemu odwołano się do teorii strategii oraz elementów teorii dotyczących stosunków międzynarodowych, a w tym: teorii myśli geostrategicznej i geopolitycznej, teorii procesów transnarodowych, teorii konfliktów.

Prezentując genezę oraz specyfikę działalności Hezbollahu wyodrębiono analitycznie i zarazem uogólniająco 5 zagadnień, tj. 1. Bliski Wschód jako główna przestrzeń aktywności Hezbollahu – aspekt granic regionu, 2. Specyfika Hezbollahu jako uczestnika stosunków międzynarodowych, 3. Geneza organizacji (a w tym: 1. Problem palestyński w Libanie, 2. Rewitalizacja szyickiej społeczności w Libanie, 3. Rewolucja islamska w Iranie, 4. Początki istnienia „Partii Boga” i jej rozwój), 4. Specyfika myśli politycznej Hezbollahu (a w tym: 1. Welajat-jefakih, 2. Nowy ład panislamski (tożsamość Hezbollahu), 3. Idea prowadzenia dżihadu, 4. Dualistyczna percepcja świata), 5. Struktura organizacji.

Przypomina się tu, że od początku stosowania terminu „Bliski Wschód” pojawiły się niejasności co do terytorialnych granic tej przestrzeni. Pogłębiły się one po II wojnie światowej, kiedy powstały tam niepodległe państwa; dalsze ich pogłębianie nastąpiło w latach 90., po rozpadzie Związku Radzieckiego, ujawniła się wizja określenia przynależności regionalnej nowo tworzących się muzułmańskich republik postradzieckich, a w tym państw Kaukazu, które zaczęto sytuować w przestrzeni kulturowej Bliskiego Wschodu. Zauważa się przy tym, że przestrzeń bliskowschodnia jest różnie definiowana przez różne instytucje polityczne, jak i naukowe. W ujęciu politycznym przestrzeń ta jest ujmowana stosownie do zmieniającej się rzeczywistości globalnej oraz regionalnej. Podobnie nie jest jednoznaczne pojęcie „uczestnik stosunków międzynarodowych”. Jest ono zamiennie używane za kategoriami „aktor”, „podmiot”, „strona stosunków międzynarodowych”. W klasyfikacji czytelny jest podział na uczestników państwowych i pozapaństwowych. Tradycja ukształtowała rzeczywistość, że państwo było nadrzędnym podmiotem generującym rzeczywistość międzynarodową. Obecnie obser-

wuje się osłabianie pozycji państwa, co w istotnej mierze powodują procesy globalizacyjne zarówno w sferze gospodarczej, jak społeczno-politycznej, a nawet kulturalnej. W nowej rzeczywistości cywilizacyjnej ważną rolę pełnią organizacje międzynarodowe jako podmioty generujące kierunki rozwoju świata. Hezbollah jest w tym względzie organizacją specyficzną.

W wymiarze międzynarodowym sytuuje się w właściwych standardach tj. posiada formę instytucjonalizacji, statut i określone cele działania, aczkolwiek funkcjonuje na scenie politycznej Libanu, utrzymuje ściśle związki z Iranem. Jej nazwa „Partia Boga” umożliwia specyficzne funkcjonowanie w świecie islamu. Powołanie ideowe pozwala na traktowanie jej też jako siły politycznej w ładzie subpaństwowym. Uczestniczy w sprawowaniu władzy, m.in. w 2009 r. 9 jej członków było członkami libańskiego parlamentu (s. 25). W stosunkach międzynarodowych nie określa się ani jako uczestnik subpaństwowy, ani jako transnarodowy, w praktyce łączy oba wymiary.

Wskazując genezę organizacji dokonuje się podziału czynników ją kształtujących na: 1) Wewnętrzne (aktywność bojowników palestyńskich i obecność Organizacji Wyzwolenia Palestyny (OWP) w Libanie, która przyczyniła się do wybuchu wojny domowej i w konsekwencji do ataków izraelskich na Liban, oraz rewitalizację szyickiej społeczności w Libanie), 2) Zewnętrzne (rewolucja islamska w Iranie w 1979 r., oraz agresja izraelska na Liban w 1982 r.). Kwestie te zaprezentowano w wykładzie analitycznie oraz jednocześnie w wymiarze uogólniającym. Podkreśla się, że Hezbollah jako organizacja ukształtował się w procesie jednoczenia wszystkich sił rewolucyjnych w Iranie zorientowanych na walkę z Izraelem tuż po jego agresji na Liban. Fundament organizacji stanowiło ok. 1500 osób, którzy byli zorganizowani w Korpusie Strażników Rewolucji Irańskiej, którzy działalność rozwinęli w przestrzeni państwa libańskiego. W działalności posługiwano się takimi metodami, jak: akcje samobójcze, porwania i przetrzymywanie zakładników, działania partyzanckie, zbrojna walka z ugrupowaniami dążącymi do przejścia władzy w Libanie.

Za podstawę ideologii „Partii Boga” przyjęto szyicka odmianę islamu, Wraz z umacnianiem

się jej pozycji politycznej następuje ukształtowanie struktur organizacyjnych wielu ogniw instytucjonalnych, a w tym personalnych pozostaje w ścisłej tajemnicy (s. 60).

Prezentując strategię organizacji wyodrębniono w wykładzie zagadnienia: 1. Klasyfikacja środków działania uczestników niepaństwowych, 2. Środki działania jako nadrzędzie strategii Hezbollahu, 3. Istota i specyfika konfliktu asymetrycznego, 4. Hezbollah w konflikcie asymetrycznym z Izraelem (a w tym: 1. Asymetria potencjałów i metod działania, 2. „Wojna lipcowa” – próba oceny (oraz w tym (1. Asymetria potencjałów, 2. Asymetria metod działania). Wskazuje się tu, że istota „strategii” zawiera się w posiadaniu długofalowego celu bądź celów potencjału, czyli zasobów (środków) i doboru odpowiednich metod, aby założenia urzeczywistnić (s. 69). Jej główne fazy stanowią: 1. Rozpoznanie, 2. Formułowanie strategii, 3. Instytucjonalizacja, 4. Implementacja. Hezbollah jako podmiot niepaństwowy stoi wobec wyzwań zdobywania środków: politycznych, gospodarczych, militarnych i informacyjnych.

Przyjmuje się, że w ostatnich latach organizacja ta objęła swoją działalnością ok. 10% ludności Libanu, tj. ponad 400 tys. osób.

W aspekcie militarnym dysponuje elitarną grupą bojowników (ok. 3 tys.) oraz ma możliwość dodatkowych mobilizacji. Posiada rozbudowany system raketowy, który pełni zarówno funkcję defensywną, jak i ofensywną. Organizacja ma rozbudowane środki informacyjne, cechujące się wysokim poziomem technologicznym. W działalności posługuje się wektorami asymetryczności, oznaczającej zachwianie równowagi i proporcji. Asymetria w jej działaniu objęła: 1. Dobre przygotowanie operacyjne, odpowiedni dobór rodzajów broni i właściwe jej rozmieszczenie, 2. Umiejętne dostosowanie się do geografii terenu, 3. Zastosowanie takich metod, których Izrael nie był w stanie bądź nie mógł zastosować, 4. Wykorzystanie na dużą skalę czynnika informacyjno-propagandowego, 5. Jednoczesne prowadzenie wojny cybernetycznej (s. 109).

Przedstawiając działalność Hezbollahu w geostrategii na Bliskim Wschodzie wyodrębniono analityczne zagadnienia: 1. Pojęcie geostrategii i jej rozwój, 2. Geostrategia w regionie Bliskiego

Wschodu, 3. Hezbollah jako przedmiot geostrategii na Bliskim Wschodzie (a w tym: 1. Hezbollah w geostrategii Iranu, 2. Hezbollah jako przedmiot w geostrategii Syrii, 3. Hezbollah i kwestia palestyńska). Przypomina się, że kategoria „geostrategia” powstała w wyniku połączenia dwóch członów pochodzących z języka greckiego: *ge* (ziemia) i *strategia* (dowództwo, sztuka wojenna). Obecnie jest ona związana z rzeczywistością przestrzenną i wojskową (militarną). Jest ona swoistą subdyscypliną geopolityki (s. 123).

Bliski Wschód jest w tym względzie przestrzenią szczególną jako że znajduje się na styku trzech kontynentów – Azji, Afryki i Europy. Powoduje to, że pełni rolę „pomostu” między różną kulturowością. Oprócz strategicznego położenia ważne są występujące tam bogate złoża ropy naftowej i gazu ziemnego. W wykładzie dostarcza się usystematyzowaną wiedzę o sile Hezbollahu w kształtowaniu stosunków politycznych w kilku państwach Bliskiego Wschodu, a w tym doświadczających radykalnych działań organizacji. I dalej prezentując obraz organizacji ukazuje się jej rolę w procesach transnarodowych. W wykładzie wskazuje się na: 1. istotę procesów transnarodowych, 2. Transnarodową aktywność Hezbollahu (a w tym: 1. Hezbollah w państwach arabskich na Bliskim Wschodzie, 2. Hezbollah poza regionem Bliskiego Wschodu – i w tym: w Afryce, Ameryce Południowej, Ameryce Północnej, Europie i Australii). Przypomina się tu, że termin „transnarodowy” jest zamiennie stosowany z określeniem „transgraniczny” i oznacza ponadnarodowy wymiar interakcji, symbolizując przy tym nową jakość i różnorodność relacji pomiędzy aktorami polityki światowej. Dynamika rozwoju sieci transnarodowych jest bezpośrednio związana z procesami globalizacji, które przekształcają organizację przestrzenną stosunków międzynarodowych, m.in. intensyfikując wzajemne oddziaływanie powiązane z ewolucją transportu i komunikacji, czy rozszerzając społeczne, polityczne i ekonomiczne działania ponad politycznymi granicami.

Procesy globalizacji sprzyjają funkcjonowaniu uczestników transnarodowych, redukując bariery w postaci granic. W rzeczywistości tej sytuuje się w istotnym wymiarze przestępczość, a w tym terroryzm. W wykładzie poświęca się

uwagę przejawom aktywności Hezbollahu na różnych kontynentach. Dostarcza się bogatej warstwy faktograficznej, którą przekonywująco objaśnia się z punktu widzenia współczesnych przemian globalnych.

Zwracając uwagę na predyktowność problemu poznawczego podniesiono w wykładzie zagadnienia: 1. Konflikt asymetryczny jako metoda realizacji strategii Hezbollahu w przyszłości, 2. Prognoza miejsca i roli Hezbollahu w geostrategii na Bliskim Wschodzie, 3. Wizja transnarodowej aktywności Hezbollahu. Zauważa się tu, że prognozę Hezbollahu w konflikcie asymetrycznym należy rozpatrywać w płaszczyznach: 1. Podmiotowej, dotyczącej kwestii z kim Hezbollah mógłby wejść w konflikt asymetryczny, 2. Przestrzennej, odpowiadającej na pytanie, na jakim obszarze Hezbollah byłby stroną w konflikcie asymetrycznym? 3. Metod i środków zastosowanych w konflikcie asymetrycznym, dotyczących sposobów prowadzenia konfliktu asymetrycznego i rodzajów broni, które Hezbollah mógłby w przyszłości w takim konflikcie wykorzystać. Obecnie organizacja w procesach transnarodowych ma związki z jednostkami i organizacjami, z którymi łączy ją czynnik religijno-etyczny (s. 198). Aktywność grup z nią związanych na całym świecie ma charakter często nielegalny lub balansujący na granicy prawa. Ważne w jej działalności aspekty stanowią uzyskiwanie zysków z handlu narkotykami, przemyt diamentów, fałszowanie kart kredytowych czy zyski z „prania brudnych pieniędzy”.

W *Zakończeniu* podjęto próbę refleksyjnej oceny funkcjonowania Hezbollahu jako modelowego uczestnika niepaństwowego o charakterze hybrydowym. Wykład wzbogaca *Aneks*, w którym zamieszczono tłumaczenie na język polski: 1. Listu Otwartego (program Hezbollahu) z 1985 roku, 2. Pełny tekst programu wyborczego Hezbollahu przed wyborami parlamentarnymi w 2009 roku, 3. Manifest Polityczny Hezbollahu z 30 listopada 2009 roku. Integralną część studium poznawczego stanowi *Bibliografia*, w której wskazano dokumenty, monografie i opracowania, rozprawy i artykuły oraz ankiety i inne badania społeczne dotyczące działalności Hezbollahu. W pracy zamieszczono nadto: *Indeks osób* oraz *Indeks nazw geograficznych*.

Prezentowana książka zasługuje na uwagę czytelniczą przede wszystkim ze względu na: 1. Ukazanie nowego wymiaru stosunków międzynarodowych, 2. Dostarczenie wiedzy faktograficznej o Hezbollahu, 3. Wpisanie wiedzy o Hezbollahu w teoretyczny dyskurs naukowy, głównie z zakresu stosunków międzynarodowych, 4. Zgromadzenie bogatej literatury przedmiotu dotyczącej tej specyficznej organizacji, 5. Podjęcie próby określenia predyktywnej działalności organizacji.

Książka wzbogaca wiedzę o współczesnej rzeczywistości politycznej na Bliskim Wschodzie.

Andrzej Chodubski

Józef Borzyszkowski, *Antropologia Kaszub i Pomorza. Badania – Kultura – Życie codzienne*, Instytut Kaszubski, Gdańsk 2010, ss. 479.

W rozpoznawaniu współczesnych przemian kulturowo-cywilizacyjnych, a w tym zarówno zjawisk i procesów unifikujących, jak i dywersyfikujących życie społeczne nośnym wyzwaniem są kwestie antropologiczne; zwraca się uwagę na organizację kultury, rządzące nią prawa, znaczenie i funkcjonowanie zjawisk dziedzictwa przeszłości, ich zmienność, zwłaszcza dotyczących grup etnicznych. Na uwagę poznaczają w tym względzie zasługuje prezentowana książka. Jest ona zestawieniem wybranych studiów i materiałów Profesora Józefa Borzyszkowskiego, ukazujących szeroko rozumiane problemy etnograficzne z przestrzeni kulturowej Kaszub i Pomorza. W ich prezentacji wyodrębniono 3 części, tj. I. Antropologia Kaszub i Pomorza – problemy badawcze, II. Przemiany kultury Kaszub i Pomorza w XIX i XX wieku, III. Życie codzienne na wsi kaszubskiej w XIX i XX wieku.

Prezentacje tych zagadnień poprzedza *Wstęp*, w którym wskazuje się na pojmowanie kategorii antropologia, zainteresowanie tego typu badaniami oraz osiągnięcia i ognia słabości ujawniające się w przestrzeni pomorskiej, a w tym kaszubskiej. Zauważa się, że w ruchu kaszubskim silna jest świadomość potrzeby naukowego

wszecznego rozpoznawania społeczności kaszubskiej w kontekście innych grup etnicznych zamieszkujących Pomorze, szczególnie Borowiaków, Kociewiaków i Krajniaków (s. 9–10). Przypomina się też, że o powojennych badaniach etnograficznych współczesnych Kaszub można powiedzieć, że miały one i mają nadal charakter indywidualny, wynikowy i raczej dorywczy; nie stworzono ośrodka naukowego ukierunkowanego głównie na badania Pomorza.

W części pierwszej, poświęconej problemom badawczym antropologii Kaszub i Pomorza przedstawiono analitycznie 5 kwestii, tj. 1. Kaszuby w etnografii polskiej, 2. Niektóre aspekty antropologii kulturowej Kaszub i Pomorza, 3. Wilcze-Błota – dzieje społeczności lokalnej na pograniczu kulturowym (od Aleksandra Treichla po współczesność), 4. Życie codzienne w kaszubsko-pomorskich dworach i dworach na przełomie XIX i XX wieku (Zarys problematyki i możliwości badawczych), 5. Teodora i Izydor Gulgowscy – badacze i twórcy pierwszego muzeum na wolnym powietrzu.

Zauważa się, że doniosłość badań etnograficznych Kaszub i Pomorza wynika nie tylko ze specyfiki etniczno-historycznej tego regionu czy rzeczywistości tzw. „sprawy kaszubskiej”.

W kontekście zaniku rodzimych społeczności na polskich ziemiach północnych, zwłaszcza na Mazurach i Warmii, zjawisko trwania Kaszubów oraz problemu wielowiekowego ich życia na pograniczu. Często wrogich sobie społeczności i organizmów politycznych zainteresować może nie tylko etnografów. Przypomina się, że w nauce polskiej i europejskiej Kaszubi pojawili się w okresie Wiosny Ludów. Istotną rolę w tym względzie odegrały badania językoznawców, a w nich studium Aleksandra Hilferdinga, pt. *Ostatki Słowian na południowym brzegu Bałtyku* (Petersburg 1862). W wykładzie przypomina się nazwiska badaczy oraz ich wkład w rozpoznawanie kulturowości Kaszub i Pomorza. Zauważa się, że badacze pomorscy przed 1920 r. (od Ceynowy zaczynając, bez zaplecza uniwersyteckiego czy instytucjonalnego (TNT było organizacją podrzynwaną przez samych członków, nie korzystało z żadnego mecenatu) stworzyli imponującą bazę faktograficzną, wykorzystywaną w bardzo skromnym